

האם היתה הצדקה למרד הגדול?

חבצלת פרבר-שפר, "אהבתה של ברניקי", פרס הוצאה לאור, חיפה, 2014
עמ' 474

חבצלת
פרבר-שפר

רומנים היסטוריים טומנים בחובם את קסם המגע עם עולמות שהיו ואינם. הקורא צולל לתוך רשת של קודים שנשכחו, ולמצבים האופייניים לאורחות חיים נכחדים. מקובל להבחין בין "רומן תקופתי" ל"רומן היסטורי". בראשון אין ההיסטוריה משחקת תפקיד מרכזי מבחינת אירועיה ואישיה, ובשני מעוצבות העלילה והדמויות כנגזרות של אירועים חשובים, וחיי הפרט שזורים ואחוזים בגורליות ההיסטורית.

כותבת שורות אלה מחוברת להשקפה הרואה בעבר את תבניות הייסוד של ההווה, הארכיטיפים. אין חדש תחת השמש, ומה שהיה עלול לחזור, ורק השמות והרקע משתנים. פעם קראו לו פרעה ובתקופה אחרת המן, אך המהות קבועה. מכאן הצורך הנפשי לאתר ברומן ההיסטורי העוסק בתולדות עמנו את מה שעשוי להתחבר, מעט או הרבה, עם בעיות העם בהווה.

ישנן דמויות היסטוריות שעצם איזכורן הוא כמו העלאה באוב של רוחות אפלות. אין הכוונה רק לצוררים, שהתנהגותם צפויה בדרך כלל. כאב גדול טמון בחשיפת דמות שהיא בשר מבשרנו, זו הקרויה ברניקי (או בירניקה, לפי גרסה אחרת); יהודייה, בת לשושלת מפוארת של מלכי החשמונאים; נינתו של הורדוס; מלכה אחרונה לפני החורבן. דמות שבעולם ההלניסטי הייתה מהוללת ביופייה, ואצלנו נהפך שמה לשם נרדף לשיתוף פעולה עם

האויב. והנה התקרבונו להווה...

המלכה ברניקי הייתה בתו של אגריפס הראשון ואחותו של אגריפס השני. היא ואחיה נקטו עמדה נחרצת נגד המרד הגדול, וסייעו לרומאים. ברניקי הייתה לאהובתו של טיטוס והצטרפה למחנהו, לאחר שהמצביא הקודם, אספסיאנוס אביו, הובהל לרומא; ונהפכה לעדת ראייה לשלבי מלחמתו במורדים ולחורבן ירושלים. לאחר ניצחון טיטוס עברה ברניקי לרומא והמשיכה את חייה עם טיטוס, מצפה לשווא למימוש הבטחתו לשאת אותה לאישה ולהפוך אותה לקיסרית של רומי.

עקב התנגדות העם לקיסרית מזרחית בכלל ויהודייה בפרט נאלץ טיטוס

זאת, שמרתי במידת האפשר על נאמנות לעובדות, ואני מאמינה שהאירועים החשובים התרחשו פחות או יותר כפי המתואר" (עמ' 469).

בשיחה אתה אמרה הסופרת, שבדקה מאות מקורות, בעיקר ספרי היסטוריה ומאמרים אקדמיים, וכל עובדה או בדל-עובדה נבחנו כבמיקרוסקופ, ולעתים היה צורך להכריע בין מספר גרסאות. כאשר הייתה סתירה ביניהן, בחרה במה שנראה לה קרוב יותר למציאות.

הכותבת נעזרה גם באתרי אינטרנט שנראו לה מהימנים, אבל למעט מאמרים של חוקרים ידועי-שם, בדרך כלל אתרים אלה לא היו המקורות הראשוניים לעובדות, אלא רק חיזוקים ומילוי פערים. יפים לגישתה דבריו של הרב חיים סבתו, שהובעו בראיון עם זאב גלילי בשנת 2003: "הדמיון נוטל מן המציאות את התוכן של המראה החיצוני, ולכן אני חושב שבמידה מסויימת הדמיון יותר מציאותי מן המציאות..."

היחסים עם רומא

על ראשיתו של הרומן חולשת אישיותו החזקה של אגריפס הראשון, מלך בחסדי הרומאים בזכות קשריו האישיים עם הקיסרים קליגולה וקלאודיוס. אגריפס הראשון מתואר כמי שמשכיל לנווט את ספינת יהודה בתוך הזרמים הפוליטיים הבינלאומיים רבי העוצמה; שלטונה של רומא הוא עובדה קיימת, עמה צריך לחיות בהשלמה זמנית ולהפיק מתוק מעז.

עם זאת, אגריפס הראשון שאף לקומם את הריסותיה של המלכות היהודית העצמאית ולהשתחרר מחסותה של רומא, וחיפש ללא הרף את ההזדמנות

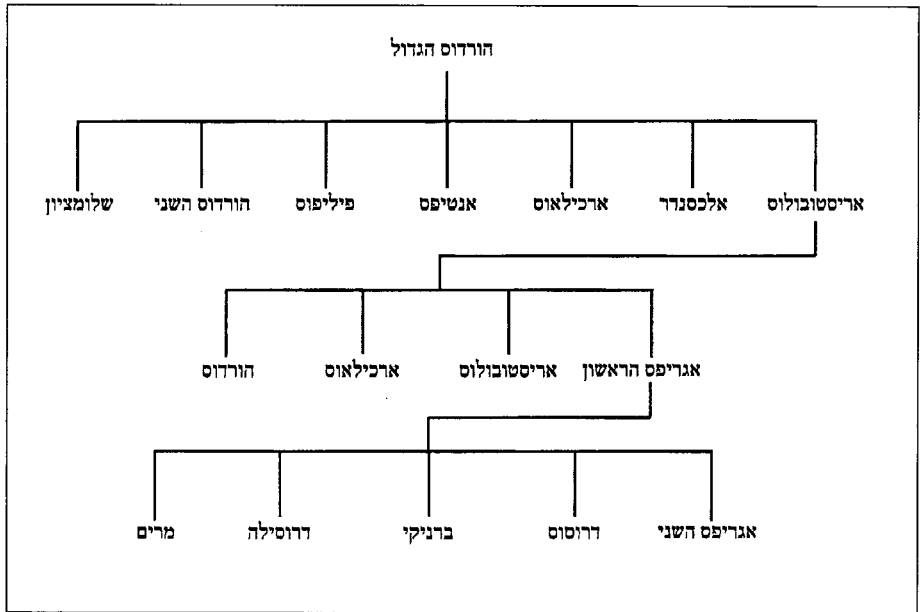
להתכחש להבטחתו. ברניקי חזרה בפחי נפש ליהודה החרבה.

אהבה לאיש האכזר

הדמות הבעייתית הזאת עוררה את דמיונם של יוצרים רבים: הצירוף של יופי בלתי רגיל שהונצח בפסלים ובטקסטים ידועים; התאלמנותה משני בעלים; כוח המשיכה- שלה שנשתמר שנים רבות ואיפשר לה בגיל ארבעים, גיל מופלג במושגי הזמן ההוא, לצוד את לבו של שר הצבא בן השלושים. ומעבר לכל – המצב הבלתי ייאמן של אהבה וחיים משותפים עם האיש האכזר שדיכא באכזריות את המרד, ושרף את בית המקדש. טיטוס הרשע, כך הוא קרוי במקורותינו.

איך כותבים על דמות ותקופה כה רחוקים, כאשר המקורות על ברניקי הם מועטים, שכן היא לא הייתה דמות שהעם חפץ ביקרה ובשימור זכרה. ראוי לזכור שגם רומן היסטורי הוא בראש וראשונה ספרות. משמע בידיון ולעתים בידיון מופלג. ההסתמכות על עובדות מוצקות מקנה לרומן ההיסטורי אמינות ריאליסטית, אולם כיוון שרומן אינו מחקר היסטורי יש צורך בעלילה, דמויות ותיאורי הסביבה הפיסית והחברתית. נוכח מיעוט החומר ההיסטורי על אודות ברניקי נדרש הסופר להשלים מדמיונו. הסופרת מתייחסת לסוגיה זאת ואומרת בסיפא של ספרה:

"בגלל מיעוט המקורות לתולדות חייה של ברניקי, נאלצתי, במקומות שבהם המידע ההיסטורי שותק או מסתפק במועט, להרחיב את היריעה, לערב עובדות והיסטוריה מתועדת עם בידיון, ולמהול מציאות עם דמיון. עם

בית הורדוס

שמתבזזים על מלחמות מיותרות של הרומאים ועל חיי פאר והפקר (עמ' 108 – 112).

אגריפס חשש, שאחרי מותו ומות ידיו הקיסר קלאודיוס יקומו שליטים שאולי לא יהיו ידידיו, והם יחזירו את הנציבים המאוסים והדורסניים, ששלטו ביהודה לפניו וגרמו צרות ואסונות רבים ליהודים. השגת עצמאות היא אפוא הכרח-קיומי ליהודים. זאת דעתו הנחרצת.

בדיאלוג מעניין ברומן מביע הורדוס אחיו דאגה רבה מתוכניתו הפוליטית של אגריפס הראשון, וברניקי מביעה דעה ברורה נגד מרד אפשרי, שהיא רואה בו סכנה גדולה (עמ' 116).

נשואים כפויים

דמותה של ברניקי הולכת ומתפתחת

לכך. בדיאלוג הבדיוני עם אחיו הורדוס, בעלה השני של ברניקי, הוא אומר את הדברים הבאים: "אני רוצה להקים ברית בין מלכי החסות בפרובינקיית סוריה". בהמשך הוא מסביר שניתן ליצור גוש של עוצמה פוליטית ולנצל מצבים מדיניים זועזועים בממלכה, על מנת לחזק את מעמדה של ממלכת ישראל ואפילו לשחררה מעול הרומאים.

אגריפס בוחן את מערכת היחסים בין רומא לממלכת ישראל. את מקור הרעה הוא מזהה בחוסר ההבנה המהותי של הרומאים כלפי היהודים. לדבריו, שוב ושוב חוזרים אותם עימותים בנושאים קבועים: הצבת פסלי הקיסר בערים ובבת-כנסת; שבועת נאמנות לקיסר; מיפקד אוכלוסין; מינוי של מלך או של כהן גדול. שלא לדבר על המסים הרצחניים

בתקופה נטולת קשר בחייה, ואני מרשה לעצמי לפקפק בסוג כזה של מתירנות אצל מי שנשאה את התואר מלכה. אבל בהחלט השתכנעתי מתיאור ברניקי כאישה בעלת חשיבה מדינית מפותחת, חכמה, יוזמת, מחושבת. בהחלט לא דמות נשית קונבנציונאלית.

מהבחינה הזאת כותרת הרומן מטעה מאוד. "אהבתה של ברניקי" היא כותרת שמזכירה רבי מכר ירודים שבמרכזם דמות יפהפייה כובשת לבבות. הספר של חבצלת פרבר־שפר רחוק מאוד מכך, וברניקי אינה סתם אישה יפהפייה בעלת קסם אישי מיוחד, אלא דמות מרשימה ומורכבת.

חשיפה לתרבות זרה

הגורם המכריע בחינוכה והתפתחותה של ברניקי הוא הניתוק מחיים יהודיים שיש בהם אמונה ודבקות, וחשיפתה לתרבות זרה בעלת צביון הלניסטי. אם נוסיף על כך את הזעזועים בחייה ואת הנדודים מארץ לארץ יחד עם מותו של אביה בנסיבות קשות, נוכל להבין מעט את הכיוון של חייה ואת ניכורה ממסורת עמה. ועדיין, המהלך הקיצוני והמכריע והפיכתה לבוגדת שאפילו בניה נרתעים ממנה – אלה דברים שעשויים להיות מובנים במישור הפסיכולוגי, אך מעוררים זעזוע במישור המוסרי. כיצד אם כן כתבה סופרת בעלת השקפות ציוניות מובהקות על דמות כברניקי?

שיחה עם הסופרת מגלה, שאין כל זיקה בין ההכרעות המדיניות של אגריפס השני וברניקי לבין המשנה האידאולוגית של הכותבת. להיפך. לדעת הסופרת, המרד היה הכרחי על מנת לשמור הן על

לאורך היצירה. מודגש הקשר המיוחד בינה לבין אחיה הגדול ממנה, אגריפס השני. מתוארת סימביוזה נפשית ואי יכולת להיפרד מצד אגריפס, כאשר אחותו נאלצת להינשא בעודה נערה צעירה מאוד. אגריפס השני מתואר כנער רופס ורכרוכי, שאין בו מאומה מהדר המלכות של אביו הגדול. דמות דקדנטית פְּרִי הפִּינוּק והחינוך הלקוי.

במקורות ההיסטוריים נרמז קשר מיני בין האח והאחות, אך הרומן של פרבר־שפר מותיר את השמועה הזאת בסימן שאלה, אם כי השמועה עצמה מהווה חלק מעלילת הספר. עם זאת ניתן יותר מרמז שחיבה יתרה לאחותו מונעת מאגריפס להינשא בצעירותו.

בראשית חייה מעוצבת ברניקי כמרינוטה המופעלת על־ידי כוחות גדולים ממנה. קורבן של נסיבותיה. בהיותה בת־מלך היא נאלצת להינשא לאדם שאביה בחר, בנו של גביר שחילץ אותו מחובותיו העצומים לרומאים. ברניקי אינה נשאלת לדעתה, והיא נשלחת לאלכסנדריה על מנת להינשא מיידית לבחור בלתי מתאים, ולא ארחיב על מנת לא לפגום בהנאת הקורא.

אולם בהמשך הדברים ברניקי מתוארת על־ידי הסופרת כאישה בעלת כוחות נפש ויכולת סבל גדולה. היא מלכותית בכל הליכותיה ונושאת את משבריה בעוז רוח. כך בנישואיה הראשונים. כך בשניים, המוצלחים יותר. הסופרת מתחקה על עקבותיה של ברניקי, על מנת לגלות את הגורמים שהובילו אותה לחיים הבלתי אפשריים והבלתי מוסריים שניהלה. ברניקי של פרבר־שפר אף מתירה לעצמה קיום יחסי הרפתקה מזדמנים

חיים פנימיים של ממש. העיצוב השטוח מתבטא בהעלאת אירועים ושיחות, אך ללא חיבור אמיתי למעמקים.

"עם שוגה בהזיות"

בהמשך העלילה הדמויות המרכזיות צוברות עוד ועוד גוונים ונעשות מעניינות יותר; אגריפס השני נהפך מדמות חיוורת לאדם בעל הכרה רצון, והשכלול בעיצוב משקף את ההתפתחות האישית של הגיבור. פנימיותו נחשפת באמצעות דיאלוג נוקב בינו לבין ברניקי, ואז חשים ביתר שאת בהבדלים בינו לבין אחותו.

שניהם תומכים ברומאים, וממשיכים בתמיכתם זאת גם נוכח הסבל הנורא של הנצורים, אך באגריפס קיימת שורשיות שנעדרת מברניקי. באחד הפרקים הקשים ביותר, מצהיר אגריפס על שייכותו לעם היהודי, וכועס על ההרס המיותר שמבצעים הרומאים, במקום להסתפק בדיכוי המרד.

ברניקי מסתייגת: "זה כבר לא העם שלנו ולא העיר שלנו. זה עם טיפש ושוגה בהזיות, שהסתבך במרד מיותר וכושל! המרד הזה מפקיע את ירושלים מידי היהודים, ומוסר אותה למי שינהלו אותה בתבונה..." אגריפס מתנגד. הוא רחוק מאחותו רגשית ורעיונית. הוא איננו מתנגד למרד, אבל דווקא מאהבת עמו ומשום שיש בו סכנה לקיום העם היהודי בארצו. המרד הוא מעשה עוועים שאכן צריך לדכא, לטובת העם היהודי.

ברניקי סונטת בו על עמדתו הכפולה. לדבריה, אחיה הוא הלניסט שאינו מקפיד בקיום המצוות, אך דואג לתורת ישראל. משתף פעולה עם רומי, אולם דואג לעם היהודי. היא מציבה בפניו ראי מתסכל;

הקיום הפיזי ממש – שהיה מאויים ללא הרף עקב ההתנכלויות של נציבי רומא ושל החיילים הרומיים שישבו בארץ, ליהודים; והן ובעיקר על הזהות היהודית, שהייתה עלולה להיכחד אם היהודים היו מסתגלים לדרישותיהם של הרומאים. אך ספרה של פרבר־שפר משקף את דעתה של הגיבורה שלה, ברניקי, ולא את השקפותיה האישיות של הסופרת.

לדבריה, לדמויות ספרותיות יש חיים וקיום משל עצמן, שנובעים ומתגלגלים תוך כדי עיצובו של הסיפור. כפועל יוצא מכך, הדמות מכתובה כביכול את מהלך הדברים, ודמויות עשויות להשתחרר מכוונותיו של הסופר כמעשה הגולם הקם על יוצרו. דעותיה של ברניקי ומעשיה חייבים אפוא להיות עקביים ורציפים ולהלום את הדמות כפי שהיא, או ליתר דיוק: כפי שהיא משתקפת אלינו מן המציאות ההיסטורית המתועדת.

מן הצד האחר, אם יש דמות שמייצגת את עמדת הסופרת שמחוץ לספר, הרי היא דמותו של אגריפס הראשון, המלך ה"ציוני" החותר לעצמאות יהודית.

דמותה של ברניקי מתגלגלת אם כן ומתפתחת לפי החוקיות האישית של עצמה לאורך תקופת חיים שלמה. מצד אחד ניכר בה תהליך של התעצמות אישית, תהליך שצידו האפל הוא העמדת האינטרס האישי מעל לכל שיקול מוסרי – אינטרס שמורכב מאלמנטים רגשיים ומיניים, יחד עם תכליתיות קרה ורצון למיסוד הקשר עם טיטוס.

הדמות מתפתחת גם מבחינת העיצוב הספרותי. בראשית הרומן התיאור של ברניקי חיצוני בלבד ללא פנימיות וחיי נפש. גם דמויות אחרות מעוצבות ללא

כל היום, פינו מקום לתחושת שותפות איומה" (עמ' 405).
 בפרק 45 מובע האופי השטני של השותפות הזאת; בפרק שמהדהד את הארכיטיפ הנודע של מכירת הנפש לשטן, כביטוי לדברים מחרידים בקיצוניותם שאדם עושה עבור טובות הנאה גדולות. ברניקי המורחקת זמנית על-ידי טיטוס שמפליג לרומא בלעדיה, תוהה על גורלה האישי העמום ועל סיכוייה להינשא לטיטוס: "הרי זו הייתה העיסקה האמיתית שלי איתם: ירושלים והיהודים תמורת חתונה" (עמ' 413). (הייתה זאת תוכניתו המקורית של אספסיינוס לאחד את ברניקי ובנו, על מנת לרסן את טיטוס ההולל).

אכזריות נוראה

הרהורי פיכחון פוקדים גם את אגריפס השני, שכואב את היותו מרומה גם במישור הלאומי וגם האישי. הוא חשב שדיכוי המרד יביא תועלת הן לעם ישראל והן למעמדו המלכותי שלו, אך לא חזה אכזריות כה נוראה והרס של העיר ובית המקדש. שיתוף הפעולה שנבע מכוונות טובות ותום לב, כמתואר ברומן, נראה עתה דבר נואל, מיותר, שלילי. הוא מתמוטט נוכח חזון של "רשעות צרופה" שמוטטה את עמו.

"אהבתה של ברניקי" הוא רומן עז ביטוי, מרתק מאוד וקריא. הוא הולך ומשתבח ככל שהעלילה מתקדמת ומתרחבת, ואירועי הפרט משתלבים יותר ויותר בהתרחשויות הלאומיות. עוצמתו של הרומן מתבטאת ביכולת להמחיש מצבים ואירועים בטכניקה אפית של מהלכים רחבים ונשימה עמוקה של סיפור.

אבל אגריפס חוזר ומצהיר על נאמנותו לעם ישראל ולתורת ישראל. הוא מביע זעם רב כלפי יוספוס פלביוס, ששינה את שמו והסגיר עצמו לאויב; אגריפס רואה עצמו כמלך היהודים וכמי שמחוייב ליהדות, בשונה מברניקי שניתקה את עצמה מרוח העם ומטובתו (עמ' 388 –

אבל... שינויים חלים גם בברניקי. אומנם עמדתה העקרונית נשארה בעינה. חתירתה התועלתנית לשיפור מעמדו של אחיה והרחבת שלטונו כמלך על כל ארץ ישראל, במקום על הגליל והגולן בלבד, ודבקותה הרגשית בהבטחה להפוך לאשתו של טיטוס מאפשרות לה להחזיק מעמד בתוך הזוועות שהיא רואה לנגד עיניה. אבל גם לברניקי יש גבולות רגשיים, שכאשר הם נפרצים היא חווה את מלוא הסבל שהושת על עמה.

ברניקי מגלה שאכפת לה. שאינה אדישה באמת, וכמו אחרים גם היא מקוננת על החורבן. חבצלת פרבר-שפר היטיבה להביע את המורכבות שבדמות. היא מתארת את התגובות הקטנות שפורמות את מעטה הציניות; את מה שבה ממעמקים ללא הגנות נפשיות.

בקטע מזעזע שמהווה שיא רגשי ומבטא בעליל את כשרונה של הסופרת, נאלצת ברניקי לעמוד מול התגובה הראשונית, תגובת מעמקים אותנטית, נוכח טיטוס שבה לאוהל על מנת שפילגשו האהובה תכתיר אותו בכתר זהב לאחר נצחונו הגדול:

"ברניקי התכווצה. לרגע דימתה שאם תיגע בו – יהפוך תחת ידה לעכברוש ענק, מאלה שטרפו את גוויות החללים מסביב לחומה." ובהמשך: "הריק והאימה שחשה

הוא האכזריות. התרבות המתקדמת הזאת ניצבת על בסיס של עבדות איומה, וחוסר יחס לחיי אדם. עינויים, קרבות לודדים כשעשוע עממי; קרבות אדם וחייה; רציחות פוליטיות כאמצעי פוליטי נפוץ ותרבות של הלשנה.

התנהגותם של הלוחמים הרומיים מזעזעת באכזריותה כלפי המובסים, ולא קל בלשון המעטה לקרוא את הקטעים העוסקים בכך. באחד האירועים הקשים במהלך המלחמה מבקשת ברניקי מטיטוס שיפסיק את מעשי הזוועה שעושים החיילים בנמלטים מירושלים, אך הוא עונה לה בקור רוח, שצריך לתת לחיילים את הסיפוק שלהם, כדי שתהיה להם מוטיבציה להילחם.

שני סוגים של אכזריות מתוארים ברומן: ברבריות פראית וסדיסטית של חיילים צמאי דם, ואכזריות מחושבת על בסיס רציונלי, עשיית דברים איומים לצורך השגת מטרה. טיטוס נראה כהתגלמות האכזריות הרציונלית, המחושבת ומוכוונת המטרה. אין לו מעצורים מוסריים ואין לו יחס לחיי האדם. ברניקי רואה אותו ללא כחל ושרק, ועם זאת אוהבת אותו.

פחד וטרור מבית

ולהבדיל, גם החברה היהודית אינה נמלטת מביקורתה של המחברת: מתוארות תופעות של הרס עצמי-לאומי שרווחו בתקופת המרד הגדול, שברניקי יודעת עליהם מפי עדים שנמלט מירושלים וסיפרו לה על המתרחש. התנהגות המורדים הסיקאריים מזעזעת בחוסר מוסריותה ובהרסנותה, והעיר הנצורה נהפכת למקום של פחד וטרור מבית.

ברומן תיאורים מפורטים של משפחות, קהילות, ערים יהודיות וערים הלניסטיות; צבא ומלחמות; יהודה ורומא. מופיעות דמויות משנה רבות, חלקן ידועות מההיסטוריה, אחרות בדיוניות. יש ליצירה חוט שדרה חזק והיא מתאפיינת במהלך עקבי והגיוני.

הרומן מפגיש אותנו במוחשיות רבה עם ההיסטוריה היהודית בתקופה קריטית לעם ישראל, ולעתים קשה להימלט מההרגשה, שהמחברת רואה לנגד עיניה לא רק את ישראל ורומי, אלא גם מהלכים של עיוורון מדיני שהתרחשו בתקופות אחרות, וקשה להימלט מאנלוגיות היסטוריות. לא ארחיב בנושא רק ארמוז לאשליה של אגריפס השני, שהתחברות לאויבי עמנו עשויה לשפר את מצב האומה, והוא שבוי של אשלייתו עד הפיכתו המר.

העולם הרומי

אחד הנושאים המרשימים ביצירה הוא העולם הרומאי. הסופרת אומנם לא התיימרה לתאר את התרבות הרומאית באופן כוללני, אך בעקבות המפגש בין שני עולמות מקוטבים, היהודי והרומאי, מוצגות תכונות יסוד של התרבות הרומית. גם התרבות ההלניסטית, שהייתה אז התרבות העולמית בדומה לתרבות המערבית בתקופתנו, מתבטאת באירועי היצירה ובעיקר במפגשים של עימותים ואסונות.

העולם הרומי מרשים מאוד בטכנולוגיה המפותחת שלו, בסדריו המנהליים, באמנות המלחמה, בחשיבה המסודרת. יש בו פן של יעילות, שכלול ורציונליות. הפן השני הבולט לא פחות

שיפוטית של מספר כל יודע. הנתונים מופיעים במלוא פירוטם, אך ניתן להסיק מהם מסקנות שונות, ונראה שהיהודים באותה עת עמדו בפני מצב בלתי אפשרי. ההתעמרות של הנציבים לא הותירה ברירה אלא למרוד, אך העוצמה הצבאית של רומא הייתה אף היא נתון קיומי. כותבת שורות אלה אינה מתיימרת להביע עמדה בסוגיה, אלא לתאר את מה שעולה מהצגת הדברים על-ידי המחברת.

זהו ספרה השני של חבצלת פרבר-שפר, מבקרת ספרות ידועה, שספרה הראשון "לאן נעלמה גברת סזאן" (הוצאת כרמל, 2006) עסק אף הוא בפענוח חידה אנושית, אך הספר שלפנינו עולה עליו לאין ערוך. ספר מעניין ורהוט, עשיר באירועים ובדיאלוגים מרתקים, ומצייר תמונה חיה ומבוססת מחקרים של תקופת שלהי בית שני. חידתה של ברניקי אומנם לא מתפענחת, אך התמונה הנפשית מרתקת.

"אהבתה של ברניקי" הוא ספר מרשים וחשוב. שמטלטל את הקורא.

ד"ר רבקה שאול בן-צבי

פילוג הרה אסון מחיש את התבוסה. פרספקטיבת הזמן יוצרת אירוניה היסטורית. ברניקי מתייחסת בזלזול למעשה הנועז של הברחת רבי יוחנן בן זכאי ואומרת שעוד זקן אחד שניצל אינו משנה, בניגוד לאחיה שרואה ערך גדול בהצלת החכם. כיום אני יודעים איזה ערך לאומי-דתי היה להקמת המרכז התורני-ביבנה.

גם דמותו של יוסף בן מתתיהו שנהפך ליוספוס פלביוס, זוכה להצגה אירונית נוכח הפער בין מעמדו כהיסטוריון לבין אישיותו הפרטית והאופן המגמד שאיפיין את היחס אליו, ושיאו בדבריו הקשים של אגריפס. אכן, דמות שנויה במחלוקת אז והיום, אך חשיבותו כהיסטוריון של העם היהודי אינה נתונה במחלוקת. הסופרת מיטיבה לתאר דמויות היסטוריות ולשלבן בעלילה האישית של ברניקי כדמויות משנה שמקדמות את העלילה ומוסיפות "צבע" לתיאורים. "מילייה" עשיר וססגוני הממחיש את רוח התקופה.

האם הייתה הצדקה למרד הגדול, או שמלכתחילה לא היה סיכוי? ברומן מובעות עמדות שונות, אך אין עמדה

"אזרחי צרפת היהודים, ברוכים אתם בבואכם. ארצנו ארצכם. ביתנו ביתכם. זרועותינו פתוחות ועינינו כלות לראות אתכם בשיבת ציון. אולם – השיבה למולדת לא צריכה לבוא מתוך המצוקה, מתוך הייאוש, מתוך החידלון, מתוך רגעי האימה והפחד. הטרור לא הכניע אותנו מעולם. ואין אנו רוצים שהטרור יכניע אתכם. ארץ-ישראל היא ארץ הבחירה. רוצים אנו שתבחרו בה, מתוך אהבה".

הנשיא ראובן ריבלין, בהלוויית ארבעה נרצחי הטרור האנטישמי בפאריס, 13.1.1205